

Stockholm 2016-06-14

RFSUs remissyttrande över SOU 2016:11 “Olika vägar till föräldraskap”

Inledning

RFSU tackar för att ha fått möjligheten att lämna kommentarer över rubricerad utredning. RFSU är en partipolitiskt och religiöst obunden folkrörelse med uppgift att sprida en kunskapsbaserad och öppen syn på samlevnads- och sexualfrågor. Vi arbetar med utgångspunkt i sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) för ett jämlikt och jämställt samhälle där sexualitet är en källa till glädje och njutning i människors liv.

Hälsa är en grundläggande mänsklig rättighet som är nödvändig för utövandet av alla mänskliga rättigheter. Sexuell och reproduktiv hälsa är viktiga och nödvändiga delar i rätten till fysisk och mental hälsa. Sexuell och reproduktiv hälsa kan varken uppnås eller skyddas utan sexuella eller reproduktiva rättigheter.

Reproduktiva rättigheter innebär rätten att fritt bestämma om en vill bli förälder och därmed antalet barn och tidrymden mellan havandeskapen samt att få tillgång till upplysning och utbildning, liksom till de medel som behövs för att kunna utöva denna rätt.

Sexuella rättigheter omfattar mer än bara hälsofrågor. Sexuella rättigheter garanterar var och ens åtnjutande och uttryck för sin sexualitet fritt från tvång, diskriminering och våld. De sexuella rättigheterna bidrar till att förverkliga principer om frihet, jämlikhet, jämställdhet, självbestämmande och värdighet.

Sammanfattning

RFSU:s grundinställning är att familjepolitiken måste börja redan innan det finns barn i familjen. Vi menar att det finns åtskilligt att göra för att stödja gruppen ofrivilligt barnlösa som behöver tillgång till assisterad befruktning.

RFSU kommer att ge synpunkter på flera av utredningens skilda förslag, där vissa delar välkomnas varmt och andra föranleder att RFSU ställer sig kritiskt.

RFSU anser att det är av stor vikt att frågorna i utredningen kan separeras och RFSU anser att dessa bör hanteras separat i den fortsatta processen för att inte alla delar av utredningen ska bli inlåsta av den komplexa och politiska frågan om surrogatmoderskap.

RFSU tillstyrker utredningens förslag att utvidga möjligheterna till att behandla ofrivillig barnlöshet genom att föreslå att tillåta assisterad befruktning med enbart donerade könsceller och att kravet på genetisk koppling därmed tas bort.

RFSU avstyrker utredningens förslag att endast tillåta assisterad befruktning med donerade könsceller inom samkönat kvinnligt par av medicinska skäl. RFSU önskar att samkönade par bereds möjlighet till assisterad befruktning med donerade ägg även av sociala skäl och inte enbart rent medicinska skäl. Det kan finnas tillfällen då det är lämpligt att en donation av ett ägg eller ett befruktat ägg sker inom paret.

RFSU föreslår vidare att det bör vara möjligt att under vissa omständigheter använda befruktade ägg där någon av könscellerna kommer från avliden donator

RFSU avstyrker utredningens förslag att inte reglera surrogatmoderskap i Sverige. RFSU är positivt inställda till en reglering av surrogatmoderskap/värdgraviditet i Sverige. RFSU är medveten om att det är en komplex fråga och många delar som behöver regleras för att säkerställa att det blir en jämn maktfördelning mellan parterna och tillvara ta alla inblandade parter rättigheter och skyldigheter.

RFSU tar starkt avstånd från oseriösa kliniker utomlands och den exploatering av kvinnor som sker inom dessa.

RFSU är starkt kritiskt till att utredningen inte gör en reell ansats för att lösa de rättsliga problem som uppstår för de barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet.

RFSU önskar att möjligheter till att fastställa moderskap ses över i en ny utredning, för att anpassa juridiken till den verklighet som redan idag existerar. Det behövs både utifrån ett barnperspektiv och ett jämställdhetsperspektiv.

RFSU är starkt kritisk till den informationskampanj som föreslås. RFSU anser att den kommer att stigmatisera barn som tillkommer via surrogatarrangemang samtidigt som RFSU gör bedömningen att den

inte kommer att avskräcka ofrivilligt barnlösa att ingå ett surrogatarrangemang.

RFSU välkomnar utredningens förslag att möjliggöra för samkönade kvinnliga pars föräldraskap vid assisterad befruktning i utlandet.

RFSU välkomnar delar av de förslag som läggs för att säkra rättigheter för transpersoner i samband med föräldraskap men är kritiskt till utredningens förslag att inte omfatta gifta partners rätt till moders- respektive faderskapspresumtion.

RFSU önskar se en heltäckande utredning av införandet av en könsneutral föräldraskapslagstiftning, som även omprövar befintliga begrepp.

RFSU betonar vikten av att staten ökar resurserna till landstingen så att reformerna verkligen genomförs och komma befolkningen till del.

RFSU vill se att utredningens del om behandling med enbart donerade könsceller borde kunna beslutas med ett ikraftträdande senast 1.7.2017

Bakgrund

Värderingar i samhället ändas över tid. Det visar sig inte minst i hur vi ser på begreppet familj och hur vi bildar familj. Förändrade normer kräver nya regelverk. Att donera ägg var fram till 2003 inte tillåtet och IVF mötte tidigare starkt motstånd. Det är behandlingsmetoder som vi idag tar för givna och inte ser som kontroversiella

Ofrivillig barnlöshet drabbar 10-15 procent av den del av befolkningen som önskar bli gravida och få barn. Det är inte enbart en fråga för individen utan en samhällsfråga. Samhället ska bistå ofrivilligt barnlösa med stöd för att kunna bilda en efterlängtd familj. Att tillåta fler beprövade metoder som ger möjlighet till föräldraskap är önskvärt och efterlängtd. Barn tillkomna genom alla former av assisterad befruktning är starkt efterlängtdade och har lika goda förutsättningar att få en bra uppväxt som andra barn.

Utredningens förslag och RFSU:s ställningstaganden

11. Allmänna överväganden

RFSU delar utredarens uppfattning att etiska ställningstaganden runt assisterad befruktning ska vara grundade i en humanistisk syn på människan som en fri och ansvarig varelse. RFSU ställer sig därmed undrande till att utredaren föreslår att säga nej till surrogatmoderskap.

12. Behandling med enbart donerade könsceller

RFSU välkomnar varmt utredarens förslag att kravet på genetisk koppling tas bort i 7 kap. 3 § lagen om genetisk integritet och att befruktning utanför kroppen kan tillåtas med donerade spermier och donerat ägg eller med donerat befruktat ägg. Båda behandlingsalternativen föreslås således vara möjliga.

RFSU ser att donation med både donerade spermier och ägg samt donerade befruktade ägg (embryodonation) skulle hjälpa många barnlösa samkönade par, olikkönade par samt ensamstående personer med livmoder där både donerade spermier och ägg behövs.

RFSU delar utredarens uppfattning om det sociala föräldraskapets betydelse för barnen. Kravet på genetisk koppling till någon av föräldrarna kan inte ses som avgörande för ett bra föräldraskap.

RFSU avstyrker utredningens förslag att endast tillåta donation av ägg inom samkönat par av medicinska skäl. RFSU önskar att samkönade par bereds möjlighet till assisterad befruktning med donerade ägg av sociala skäl och inte enbart rent medicinska skäl. Det kan finnas tillfällen då det är lämpligt att en donation av ett ägg eller ett befruktat ägg sker inom paret, även om det inte är medicinska skäl som ligger till grund. RFSU önskar att det finns en möjlighet inom ramen för lagstiftningen att göra en individuell bedömning. Att den valmöjligheten inte finns för olikkönade par, kan inte ses som ett starkt argument för att samkönade inte ska kunna få möjligheten att välja vem som ska bära graviditeten och vems ägg som ska befruktas.

RFSU delar både experten i utredningen Britt Fribergs (särskilt yttrande) och Smer:s (2013) uppfattning att det bör vara möjligt att under vissa omständigheter använda befruktade ägg där någon av könscellerna kommer från avliden donator. I dag är det förbjudet. I vissa fall skulle det kunna göra avsevärd skillnad för de par eller ensamstående som har flera embryon av god kvalitet nedfrysta i en pågående eller från tidigare behandling. Om ytterligare återinförande av nedfryst embryo behöver ske, upphör möjligheten om donatorn avlidit under tid som förflutit från det befruktningen skedde. Det kan innebära att ny behandlingsomgång måste starta och kan försvåras eller omöjliggöras på grund av ålder eller medicinska skäl. Det innebär också att ett syskon till tidigare fött barn inte blir till.

13. Surrogatmoderskap - Vårdgravitet i Sverige

Surrogatmoderskap/vårdgravitet är en möjlighet för ofrivilligt barnlösa att kunna få barn. RFSU konstaterar att det är en komplex fråga som måste belysas utifrån olika aspekter och perspektiv. En utgångspunkt för RFSU är alla människors rätt att bestämma över sina egna kroppar samt att kvinnor är kompetenta att fatta sina beslut. RFSU anser att människor har rätt till högsta möjliga hälsa samtidigt som RFSU anser att det inte är en rättighet att få barn. Barnets bästa ska genomsyra alla samtal som rör reproduktion. RFSU menar att man inte kan se att allt som rör kvinnors reproduktion är exploatering, däremot förekommer det exploatering och det ska Sverige och internationella samfund verka för att förändra. Idag saknas regelverk vilket möjliggör för utnyttjade och skeva maktförhållanden inom ramen för surrogatarrangemang.

RFSU är därför positiv till att surrogatmoderskap/vårdgravitet tillåts och regleras i Sverige. RFSU:s kongress beslöt 2015 att acceptera vårdgravitet som ett sätt att bilda familj. Ordet vårdgravitet belyser på ett bättre vis vad det handlar om. Surrogat som begrepp kan tolkas som att graviditeten är ett sämre alternativ till något riktigt och fullvärdigt. Uttrycket riskerar särskilt att stigmatisera de barn som tillkommer via denna form av assisterad befruktning. Vårdgravitet sätter även fokus på graviditeten, som är kärna i arrangemanget, och inte det följande föräldraskapet. Fortsättningsvis skriver vi surrogatmoderskap mot bakgrund av att utredningen använder begreppet surrogatmoderskap

RFSU vet att önskan om att få barn är mycket stark för ofrivilligt barnlösa och så länge tekniken möjliggör surrogatmoderskap kommer dessa att ske. RFSU är av åsikten att det är bättre att via reglering bejaka individers rätt att bestämma över sin kropp enligt en humanistisk syn på människan som en fri och ansvarig varelse. En reglering kan också leda till att minimera den maktobalans och den exploatering av kvinnor som i dag sker i många länder där surrogatarrangemang genomförs utan regler som skydd för den gravida kvinnan.

Redan idag förekommer surrogatmoderskap i Sverige och det är inte förbjudet. Om altruistiskt surrogatmoderskap skulle regleras och tillåtas i svensk sjukvård är RFSU:s bedömning att det skulle handla om ett fåtal barn som skulle komma till genom surrogatarrangemang och födas i Sverige varje år.

RFSU anser att det är nödvändigt att det finns regleringar för hur det ska gå till för att minimera riskerna för ett utnyttjande i ett ojämnt förhållande. Tvärtemot utredningens bedömning ser RFSU ett behov av att surrogatmoderskap får en reglering i Sverige för att stärka alla parter som ingår i arrangemanget. Att acceptera personers fria val och att via avtal säkra rättigheter för den gravida, tilltänkta föräldrar och klargöra barnens rättigheter är mycket viktigt. Regelverket behöver exempelvis tillförsäkra den gravida personens rätt till abort, rätt att ångra sig och behålla barnet inom en rimlig tid efter förlossningen, tilltänkta föräldrarnas skyldighet att fullfölja sitt åtagande oavsett barnets hälsotillstånd samt många andra situationer.

Den lämplighetsprövning som görs i samband med all assisterad befruktning där samhället träder in, bör även gälla vid värdgraviditet, så länge som det görs vid andra former av assisterad befruktning. Därmed minimeras största delen av riskerna som utredaren lyfter fram. Samtliga inblandade personer kommer att genomgå en prövning där bedömning görs av bred expertis om det är möjligt att genomföra en värdgraviditet. RFSU tar starkt avstånd från oseriösa kliniker utomlands och den exploatering av kvinnor som sker inom dessa.

RFSU anser att de argument som utredningen för fram mot reglering av surrogatmoderskap i Sverige är svaga.

14 Surrogatarrangemang i utlandet

RFSU är starkt kritiskt till att utredningen inte lägger förslag med sikte på att lösa de rättsliga problem som uppstår för de barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet. Uppdraget att se över detta är tydligt formulerat och det framgår redan av direktivet att det finns en medvetenhet om de svåra situationer som drabbar barn som i värsta fall leder till att de saknar vårdnadshavare och är statslösa.

Utredningen landar istället i att den ser det som sitt uppdrag att motverka internationella surrogatarrangemang, trots att det inte finns formulerat i uppdraget. Utredningen hänvisar vid flera tillfällen till att utredarens överväganden i detta avseende "ska ta sin utgångspunkt i ställningstagandet om surrogatmoderskap ska tillåtas i Sverige och under vilka förutsättningar det i så fall ska kunna ske. En reglering ska syfta till att undanröja den nuvarande osäkerheten om rättsläget och samtidigt motverka ett kringgående av förbud mot eller begränsningar av surrogatmoderskap i Sverige".

RFSU menar att tolka sitt uppdrag utifrån ett ställningstagande man inte är ombedd att ta (att motverka kommersiellt internationellt surrogatmoderskap) och därmed anse sig förhindrad att föreslå regleringar för att underrätta för barn att få rätt till sina föräldrar som man är ombedd att se över, utöver de man i princip måste genomföra utifrån avgöranden i Europadomstolen, inte kan anses följa god utredningssed. Utredningen landar därutöver inte i ett förbud eller en begränsning av surrogatarrangemang i Sverige och det kan därför enligt RFSU inte anses vara ett kringgående av förbud eller begränsning i Sverige att skapa underlättande regler avseende barn som tillkommit utomlands utifrån barnets bästa. RFSU menar att man oavsett ideologiskt ställningstagande har en skyldighet enligt principen om barnets bästa, att söka lösningar och underlättnader då det måste anses klarlagt att det finns en systematisk problematik som drabbar barn som individer hårt. Denna utgångspunkt anser RFSU att man vidare kan läsa i uppdraget enligt nedan.

”Det är inte möjligt att genom en svensk reglering förhindra att surrogatmoderskap genomförs utomlands. Oavsett om surrogatmoderskap skulle tillåtas i Sverige eller inte kommer företeelsen – att söka sig utomlands för att bli förälder genom surrogatmoderskap – inte att upphöra. Det är därför, inte minst ur ett barnperspektiv, viktigt att svenska myndigheter har tydliga regler att tillämpa och att enskilda som överväger att söka sig utomlands för att bli föräldrar genom surrogatmoderskap har kunskap om vilka rättsliga konsekvenser detta kan få. Utredaren ska mot denna bakgrund

- undersöka och analysera gällande regelverk och tillämpningen av detta i de fall ett barn tillkommit genom surrogatmoderskap utomlands,
- belysa de internationellt privat- och processrättsliga aspekterna, samt
- ta ställning till om det ska införas särskilda regler för de barn som tillkommit genom surrogatmoderskap utomlands. Om utredaren anser att särskilda regler ska införas eller befintliga regler ändras finns det flera tänkbara lösningar, t.ex. att utvidga möjligheterna att fastställa föräldraskapet genom bekräftelse eller dom, att möjliggöra överföring av föräldraskapet, att ändra reglerna för erkännande av utländska faderskapsavgöranden eller att möjliggöra erkännande av utländska moderskapsavgöranden.”

Vid en läsning av hur man ska lösa situationen för de barn som tillkommit genom surrogatarrangemang, är det svårt att bortse från utredningens ideologiska ställningstagande både avseende altruistiskt surrogatmoderskap och kommersiellt surrogatmoderskap och

utredningens självpåtagna uppdrag att motverka förekomsten av internationella surrogatarrangemang.

RFSU är medveten om att det förekommer att kvinnor utnyttjas inom ramen för internationella surrogatarrangemang. Detta ska Sverige arbeta för att motverka och arbeta för internationella överenskommelser kring förbud mot utnyttjande av kvinnors kroppar för köpsläende. RFSU anser liksom utredningen att det vore intressant med ett uttalande från FN:s kvinnokommitté i frågan huruvida kommersiella surrogatarrangemang är förenliga med artikel 6 i CEDAW och förbud mot handel med kvinnor. Trots vetskapen om att det förekommer att kvinnor utnyttjas inom ramen för surrogatarrangemang, anser RFSU att det är högst angeläget att arbeta för att hitta tillfredsställande lösningar för de barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet. Det är inte olagligt för föräldrar att skaffa barn genom surrogatarrangemang och ofrivilligt barnlösa kommer även i fortsättningen att söka möjliga vägar för att få bli föräldrar. De barn som föds inom ramen för ett surrogatarrangemang riskerar bl.a. statslöshet. Det är inte en konsekvens av surrogatarrangemanget, utan av de juridiska reglerna som finns på området. Barnet lider allvarliga konsekvenser och barnets rättigheter till sin identitet, till att inte vara statslöst samt rätten till familjeliv kränks av dagens regler.

RFSU är medveten om att det finns stora juridiska svårigheter att skapa en heltäckande lösning för de svåra situationer som barnen och de tilltänkta föräldrarna ställs inför. Att däremot så konsekvent som i utredningen avvisa möjliga lösningar som skulle underlätta tillvaratagandet av barnets intressen och rättigheter kan omöjliggöras anses vara förenligt med principen om barnets bästa.

Barnets rättigheter och barnets bästa

Det finns inom barnrätten en princip om att barn inte ska straffas för eller drabbas av beslut som vuxna fattar. RFSU menar att man i utredningen åsidosätter denna viktiga och grundläggande princip.

Utredningen för ett resonemang som landar i att ansvar för barnets bästa inte gäller de barn som har tilltänkta föräldrar som är svenska medborgare, eftersom barnen inte finns i Sverige och inte själva är svenska medborgare. Enligt RFSU gör utredaren det alltför enkelt för sig genom att inte tillerkänna de barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet grundläggande mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen. Utredningen konstaterar till och med att

”tillämpningen verkar generellt sett också vara förenlig med principen om barnets bästa.” RFSU anser att det inte är rätt att barnets bästa och barnets rättigheter ställs mot den kommersiella form av surrogatarrangemang där kvinnor utnyttjas. Från den stund att barnet är fött har det egna universella rättigheter som ska komma i främsta rummet. Att motverka destruktiva former av surrogatarrangemang måste ske i andra forum och internationella överenskommelser, än att medvetet bygga upp ett juridiskt system som drabbar barnet.

Barnets rätt till vårdnadshavare skall tillförsäkras. Enligt artikel 7 i barnkonventionen ska nationell lagstiftning och åtaganden för att säkerställa barnets rätt till medborgarskap, namn och ursprung. Barnet har även rätt att veta vilka föräldrarna är och har rätt bli omvårdad av dem. Barnet har rätt till ursprung både avseende genetik och biologi. Avseende barn som har tillkommit via surrogatarrangemang torde detta föranleda att barnet ska ha rätt att veta både vem som donerat ägget, spermien och vem som har fött mig.

Det är då barnet tillkommit genom surrogatmoderskap och det surrogatvänliga landet har regler som ger de tilltänkta föräldrarna rättsligt föräldraskap i det landet och samtidigt möjliggör för surrogatmodern att frånskriva sig rättigheter m.m. och Sverige i sin tur endast erkänner surrogatmodern och hennes eventuella partner vid äktenskap enligt principen om mater est kombinerad med faderskapspresumtion, som leder till att barnet står utan rättsliga föräldrar, så kallat haltande föräldraskap och blir statslösa.

Att undvika det är något som barnkonventionens sjunde artikel särskilt tar sikte på genom formuleringen ”Konventionsstaterna ska säkerställa genomförandet av dessa rättigheter i enlighet med sin nationella lagstiftning och sina åtaganden enligt tillämpliga internationella instrument på detta område, särskilt i de fall då barnet annars skulle vara statslöst”. Även om Sverige inte ensamt kan bära ansvar för konsekvensen att barn blir statslösa anser RFSU att det är oansvarigt av Sverige att inte arbeta för att undvika situationer enligt ovan.

Avseende de statslösa barnen kan vidare konstateras att Sveriges hållning på området inte anses främja barnets bästa. Grundtanken med regler kring föräldraskap, mater semper certa est (att den som föder barnet är moder) och faderskapspresumtionen, är bl.a. för att säkerställa att barnet har rätt till vårdnadshavare. När dylika regler leder till att barnet istället blir statslöst och utan vårdnadshavare, bör Sverige överväga om vi verkligen agerar efter principen om att sätta barnets bästa i främsta rummet i enlighet med konventionen.

Enligt artikel 8 i barnkonventionen fastställs att barnet har rätt att behålla sin identitet. Rätten till identitet är enligt avgöranden från Europadomstolen starkt sammankopplad till genetiskt ursprung. T.ex. finns ett avgörande från Europadomstolen som tar fasta på artikel 8 och tillrättavisar Frankrike till att lagföra den genetiske fadern i franska register. Andan i detta avgörande har sannolikt påverkat utredningen till att underlätta för fastställande av faderskap för den genetiska fadern, vilket är den underlättning som utredningen föreslår. RFSU menar att samma princip rimligtvis även borde gälla barnets rätt till sin identitet avseende den genetiska kopplingen via den tilltänkta moderns gameter. I dagsläget saknas motsvarande möjlighet med hänvisning till mater est-principen, vilket RFSU återkommer till längre fram.

Fastställelse av faderskap och moderskap

RFSU välkomnar utredningens förslag om underlättningar avseende hur en fastställelse av faderskap kan göras, t.ex. av socialnämnd eller domstol. Förslaget gäller emellertid endast de genetiska fäderna.

RFSU hade velat se mer pragmatiska lösningar för att komma till rätta med problem som barn föds in i, så som haltande föräldraskap och statslöshet. RFSU är kritisk till att utredningen är nöjd med den ojämlikhet som dagens reglering leder till. Vid surrogatarrangemang för olikkönade tilltänkta föräldrar förekommer det att parets egna embryon används, vilket innebär att både modern och fadern är genetiska föräldrar. Vid ett surrogatarrangemang kan dagens reglering endast möjliggöra fadern att bli fastställd förälder, då den genetiska moderns möjligheter utkonkurrerats av principen om mater est, dvs. att endast den som föder ett barn kan anses som moder. Kvinnor och män står olika inför lagen - en genetisk fader kan få sitt faderskap fastställt i dom eller bekräftelse, medan den genetiska modern helt saknar motsvarande möjlighet utan får istället genomgå en närståendeadoption för att bli rättslig förälder.

För det fall modern är den enda i paret som har genetisk koppling till barnet saknar barnet idag möjlighet att få en förälder fastställd i Sverige, och inga förändringar är föreslagna.

Utredningen skriver följande "Vid internationella surrogatarrangemang kommer det normalt sett bara att finnas en grupp av tilltänkta föräldrar i Sverige som kan fastställas som barnets rättsliga föräldrar, nämligen de genetiska fäderna." Detta resonemang stämmer överens med hur

lagstiftningen ser ut. RFSU menar att det allvarligt kan ifrågasättas om detta är en rimlig och önskvärd lösning. Dels mot bakgrund om regler som föreslås om embryodonation i kapitel 12, dels mot bakgrund av att genetiska mödrar har samma, eller större insats, som de genetiska fäderna sammantaget med barnets bästa och barnets rätt till identitet enligt barnkonventionens artikel 8.

Mater semper certa est - mater est quam gestatio demonstrat?

Principen om att modern alltid är känd och att det är den som fött barnet, kan enligt RFSU behöva modifieras i och med den medicinsktekniska utvecklingen i världen. I och med tillåtandet av IVF med donerade ägg lagstiftade Sverige om att det är den som föder barnet som skall anses vara den rättsliga förälder och inte den donerande parten som är genetisk förälder. Innan saknades behov av att juridiskt tydliggöra vem som skall anses vara moder och det var innan regleringen möjligt att föra talan om moderskap i domstol. RFSU menar att lagregeln är förhållandevis ny och anpassades för att tydliggöra moderskapet i samband med behandling inom ramen för svensk sjukvård, där man ville undvika att en äggdonator skulle kunna hävda sin rätt gentemot de ofrivilligt barnlösa som önskar ett barn och genomgår IVF, på samma vis som vid spermadonation. Situationen som uppstår i samband med surrogatarrangemang är väldigt annorlunda från den som lagstiftningen tagit sikte på.

Principen om mater est är vedertagen och har varit viktig i historien för att tillförsäkra barnet minst en förälder. Det finns emellertid flera surrogatvänliga länder i världen där principen har spelat ut sin roll och kunnat förhandlas eller avtalas bort, vilket är en av anledningarna till att situationen för barn som fötts via surrogatarrangemang i utlandet kan leda till statslöshet.

RFSU önskar en djupare utredning i frågan kring hur man skulle kunna formulera sig kring rättsligt moderskap utifrån barnets bästa. RFSU ställer sig starkt kritiskt till att det kan anses vara barnets bästa att hålla kvar vid principen om mater est, även i den typ av situationer där t.ex. samtliga parter inblandade är överens om att den rättsliga modern är den genetiska modern och inte den som föder barnet. RFSU är medveten om de juridiska dilemman som kan behöva behandlas och säkerställas, t.ex. surrogatmoderns ångerrätt som tydligt måste tas hänsyn till vid en sådan möjlighet till fastställelse av rättsligt moderskap.

Vidare visar utredningen i kapitel 16 att man kan frångå principen om att den som föder ett barn alltid är modern i fråga om personer som ändrat sin könstillhörighet innan en graviditet. En KtM, kvinna till man, kan föda ett barn och ändå registreras som far till barnet, och samtidigt ha vissa lagliga rättigheter som om han vore en moder. RFSU välkomnar denna pragmatiska lösning varmt, och skulle önska ett liknande närmande av principen om mater est även avseende andra former av graviditeter.

En möjlig väg att gå är således att möjliggöra ett undantag från principen om mater est för de fall där det genom dom fastställts att de tilltänkta föräldrarna är genetiska föräldrar till barnet, eller i de fall där det är klarlagt att den genetiska modern är känd, är den tilltänka föräldern och vill ta hand om barnet (dvs. inte endast ser sig som donator), i likhet med de regler som finns för de genetiska fäderna. Rimligen borde grundprincipen om barnets rätt till identitet även omfatta arvet från den genetiska modern. Vidare bör även den sociala modern, som samtyckt till behandling och blivit fastställd som moder i domstol utomlands kunna erkännas i Sverige, vilket vi återkommer till.

Konsekvensen av dagens lösning kan inte anses förenlig i principen om barnets bästa, även om reglerna ursprungligen gjorde ansatsen att säkerställa barnets intressen – rätt till föräldrar, t.ex. genom principen om mater est och genom faderskapspresumtion. RFSU önskar att möjligheter till att fastställa moderskap ses över i en ny utredning, för att anpassa juridiken till den verklighet som redan idag existerar. Både utifrån ett barnperspektiv och ett jämställdhetsperspektiv.

Fastställelse av socialt föräldraskap m.m.

RFSU är kritiskt till utredningens förslag att införa en strypning av möjlighet till fastställelse av rättsligt föräldraskap från utlandet för den sociala föräldern. Ett möjligt synsätt hade varit att, i likhet med reglering i lag om genetisk integritet, möjliggöra för partnern att genom samtycke till fertilitetsbehandling och den person som tillkommit genom behandlingen har rätt att ta del av uppgifter om donatorns identitet, kan fastställas som förälder till barnet som tillkommit genom behandlingen. Detta i andan av att barnet då tillförsäkras två vårdnadshavare som också vill vara rättsliga föräldrar. Vidare kan RFSU konstatera att regleringarna på området inte speglar de ställningstaganden som utredningen gör i kapitel 12 om embryodonation.

Utredningen föreslår att "Svenska myndigheter och domstolar bör som regel vägra att erkänna sådana utländska fastställelser som avviker från det nu angivna." (Dvs. alla fastställelser utom de av den genetiska fadern)

RFSU anser istället att barnets bästa ska finnas med som ledstjärna vid bedömning av fastställelser och erkännanden. I likhet med t.ex. Tyskland eller Österrike anser RFSU att man vid en översyn av hur och när vi erkänner och fastställer föräldraskap från andra länder, måste ta tydligt avstamp i barnets bästa. RFSU anser att det inte är rimligt att ett barn i ett visst land har de tilltänka föräldrarna som rättsliga föräldrar, medan Sverige anser att surrogatmodern tillsammans med sin ev. make är rättsliga föräldrar. Inte heller är det rimligt att Sverige endast erkänner en del av en dom som avser den genetiska fadern, men inte den sociala fadern/modern utan istället surrogatmodern som själv ofta av sagt sig moderskapet.

Europadomstolen har gjort flera vägledande uttalanden för hur vi ska tolka barnets bästa. Oavsett på vilken grund föräldrarna är föräldrar (biologiskt, genetiskt eller socialt) ska barnets bästa tillmätas betydelse och barnets rätt till familjeliv. Det uttalas från domstolen att ett barn inte får missgynnas för att det tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet, och att en annan ordning skulle innebära att barnet straffas för något som dess föräldrar har gjort.

Adoption

Utredningen konstaterar att det inte är troligt att MFoF (tidigare MIA) skulle kunna pröva en internationell adoption vid surrogatarrangemang, eller att det i vart fall inte har prövats hittills. Det är flera anledningar till att det, med dagens regler, blir svårt att använda det juridiska systemet vid surrogatarrangemang. Vid en prövning ska det redan finnas ett barn, processen ska uppfylla de krav som ställs vid internationell adoption, t.ex. att inhemska adoptionsmöjligheter ska ha prövats osv.

RFSU önskar dock se en prövning av hur förfarandet med enskilda adoptioner skulle kunna tillämpas, eller modifieras för att användas vid vissa surrogatarrangemang. I dagsläget ska man i princip ansöka om enskild adoption, genomgå föräldrautbildning, erhålla medgivande från Sverige innan barnet lämnar ursprungslandet, det ska röra barn som redan finns och behöver en familj och det ska inte utgöra handel med barn. Det är ett system som i grunden är bra, som ska bekämpa handel med barn som t.ex. stulits från sina ordinarie vårdnadshavare.

RFSU anser att det bör undersökas i vilken mån reglerna skulle kunna modifieras för att fungera i de fall där barnet annars drabbas av haltande föräldraskap eller statslöshet. Reglerna tar särskilt sikte på de fall där det finns en stark koppling till barnet, antingen genom släktskap eller genom ursprung i landet. Vid surrogatarrangemang och då man kan visa att en de tilltänkta föräldrarna t.ex. modern även är genetisk förälder, torde det vara möjligt att ändra reglerna kring enskild adoption och se till syftet med befintlig lagstiftning. Även det faktum att de tilltänkta föräldrarna vid surrogatarrangemang önskar besked i förtid behöver i så fall beaktas och ses över för att skapa en rättsäkerhet.

Informationskampanjen

RFSU är starkt kritisk till den av utredningen föreslagna informationskampanjen. Så som den föreslås utformas skall den ha avskräckande effekt för tilltänka föräldrar som en lösning på dagens juridiska problem avseende de juridiska dilemman som finns för barnet som tillkommit via surrogatarrangemang i utlandet. För det fall det fanns faktiska lösningar ur t.ex. en statslöshet och handfasta råd kring hur föräldrar bör göra för att underlätta för barnets bästa, skall detta självfallet informeras. RFSU anser att en informationskampanj i den form som föreslås endast kommer att leda till stigmatisering av de barn som tillkommit via surrogatarrangemang.

Det lyfts i utredningen att det inte finns tillräcklig forskning om situationen och välbefinnandet för barn som tillkommit genom surrogatarrangemang, samt att det även saknas information om hur surrogatmoderns eventuellt egna biologiska barn upplever surrogatarrangemanget. I den mån utredningen verkligen är mån om hur barn som är inblandade i ett surrogatarrangemang på något vis upplever det och specifikt de barn som är tillkomna genom ett surrogatarrangemang, vill RFSU påpeka hur stigmatiserande den kampanj som föreslås kommer att vara för de barn som redan lever i Sverige och som tillkommit via surrogatarrangemang.

Informationskampanjen kommer sannolikt att måla upp en bild av de tilltänka föräldrar eller befintliga föräldrar till barn som tillkommit genom surrogatarrangemang, som människor som har utsatt sina barn för hemiska risker och situationer. Risker är stor att man inte vågar vara öppen med sitt ursprung och att barn kan känna skam över sin tillkomst, trots att de varit mycket efterlängtade.

RFSU önskar att Sverige i stället ska verka för att det ska finnas en internationell reglering som förhindrar exploatering av fattiga kvinnor i andra länder som vid exempelvis reglering kring adoption. Det vore en bättre väg att gå än att via nationell informationskampanj få svenskar att avstå från att välja surrogatmoderskap utomlands.

15 Föräldraskapet vid assisterad befruktning i egen regi eller i utlandet

RFSU välkomnar varmt utredningens ansats att skapa ett regelsystem vid assisterad befruktning som i större utsträckning än idag inte diskriminerar samkönade kvinnliga par. RFSU välkomnar således utredningens förslag att samkönade kvinnliga par som genomgår assisterad befruktning utomlands, i likhet med regler för olikkönade par, ges möjlighet till fastställelse av föräldraskapet. Det är viktigt både ur ett individperspektiv för de samkönade par som genomför assisterad befruktning i t.ex. Danmark att eliminera ett orosmoment och hantering av närståendeadoption samt viktigt ur ett samhällsperspektiv att inte diskriminera på grund av sexuell läggning.

RFSU har kunskap om att utredningens uppdrag inte omfattade att se över gifta samkönade pars möjlighet att fastställas som föräldrar genom presumtion vid assisterad befruktning i Sverige på samma vis som gifta olikkönade par. RFSU önskar dock att frågan hade omfattats vid den övriga översynen på området och att det inom kort ändras så att det inte är olika regelsystem för gifta olikkönade och gifta samkönade par vid assisterad befruktning i Sverige och presumtion till faderskap/föräldraskap.

RFSU välkomnar att en ensamstående kvinna kan bli ensam förälder till barn som tillkommit genom assisterad befruktning i utlandet vid en behörig sjukvårdsinrättning i utlandet.

RFSU förlikar sig med att samma regler kring fastställelse av föräldraskap/faderskap och möjligheter till ensamt föräldraskap inte ska gälla vid hem-insemination.

16 Föräldraskapet vid ändrad könstillhörighet

RFSU välkomnar stora delar av utredningens förslag avseende transpersoners föräldraskap. Utredningen landar i att söka täppa till flera situationer där personer som ändrat könstillhörighet missgynnats

i och med dagens regler. Förslagen som i stora drag landar i att en person ska registreras som den förvärvade könstillhörigheten, t.ex. i strid med principen om mater est, men samtidigt tillerkännas rättigheter kopplat till den tidigare könstillhörigheten. RFSU anser förslagen vara pragmatiska och innebär att personer som ändrat könstillhörighet behandlas annorlunda är cispersoner av samma könstillhörighet. RFSU delar utredningens slutsats att man kan godta detta utifrån att det underlättar och möjliggör för personer som ändrat könstillhörighet att bli föräldrar utan oönskade rättsliga konsekvenser, så som t.ex. nekande av smärtstillande vid förlossning.

RFSU är dock kritiskt till utredningens förslag att inte omfatta gifta partners rätt till moders- respektive faderskapspresumtion. RFSU anser att förslaget är diskriminering på grund av könsidentitet.

RFSU önskar att inom en snar framtid se en heltäckande utredning av införandet av en könsneutral föräldraskapslagstiftning, som även omprövar befintliga begrepp. RFSU anser att det varit önskvärt redan i och med SOU 2016:11. I dagsläget är t.ex. begreppet förälder, istället för mor eller far, förbehållet partner i samkönad relation mellan kvinnor. Detta är dock ett begrepp som vissa personer som ändrat könstillhörighet gärna skulle vilja kunna använda i betecknandet av sitt föräldraskap. En könsneutral föräldraskapslagstiftning skulle både inkludera fler och förenkla juridiken avsevärt.

17 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

RFSU delar utredarens förslag att ändringar i lagen om genetisk integritet ska ske så snart som möjlig, men ställer sig tveksam till att detta inte kan ske innan 1.1.2018. I frågan om behandling med enbart donerade könsceller där samstämmighet råder, borde den delen kunna beslutas med ett ikraftträdande senast 1.7.2017. RFSU kan med oro se att den mer kontroversiella frågan om surrogatmoderskap där riksdagspartierna har mer olika uppfattningar kan komma att blockera även andra delar i utredningen som kapitel 12 - Behandling med enbart donerade könsceller. RFSU vill att kapitel 14 ska kunna särbehandlas.

18 Konsekvenser

Utredaren lyfter på ett genomlysande sätt alla kostnader som kommer att uppstå exempelvis behovet av antalet donatorer, behov av ökad kompetens i vården och förlängd frystid för könsceller och embryon. Kostnadsansvaret läggs på landstingen.

RFSU vill att staten ökar resurserna till landstingen så att reformerna verkligen kan genomföras och komma befolkningen till del.

Datum som ovan

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "K. Ljungros". The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke extending to the right.

Kristina Ljungros
Förbundsordförande RFSU